

«Lilleputtbyen Mysen» for 100 år siden

Utdrag fra et gammelt manuskript av Thomas Vatne
Innledning ved Eva Tveter

I 1953 fikk daværende ordfører Reidar Floeng et brev fra bergenser, Thomas Vatne, som på begynnelsen av forrige århundre var lærer ved Mysen folkeskole i seks år. Med brevet fulgte et manuskript, som på fornøylig vis og i elegant språk, gir en miljøskildring av en stasjonsby i rask utvikling – krydret med treffende karakteristikk av innvånerne.

I dette manuskriptet skriver Vatne om smedene Smerkerud og Revhaug, om butikkeierne Hans S. Olsen og Jul Krosby, og om metodistpresten A.C. Ødegård som startet Indre Smaalenenes Avis. Han skriver om midtsommerfester i Birkelunden, avdukningen av Haakon Haakonssons bauta på Folkenborg, om jakt og fiske og om Mysenbyens originaler.

Det var Mysengårdene som ga navnet til stasjonsbyen, og lærer Vatne har en raus omtale av Anton Hamil Mysen som han omtaler som «Mysenkongen». Vi gjengir den i Vatnes språkdrakt:

Kong Hamil

Mens således nybyggerbyens pionerbefolkning strevde hver på sin kant for å holde sin lille båt på rett kjøl, og hadde besvær med å få nok luft under vingene til større private eller offentlige tiltak, hvor ønskelige de enn kunne være, så var Mysen så heldig å ha en mann i sin midte som ikke synes å være berørt av tidenes pinaktighet. Det var

Anton Hamil Mysen

Bildet utlånt av Kjell Arnbjørn Mysen

Hamil, Anton Hamil Mysen, som hans offisielle navn var, men ikke benyttet av mysenbeboerne til daglig. Navnet Anton skjøttet de ikke om, Mysen heller ikke. Det siste var så selvfølgelig at det var i utrengsmål å nevne det. For var det noe menneske som fortjente det navnet, så var det vel han. Han var jo så og si ett med Mysen, selve Mysenkongen å regne for. Hamil ble hans kongenavn

Noe visst kongelig var der også virkelig over skikkelsen, noe egenartet og storslagent, noe utenom det vanlige. Man hadde en umiddelbar følelse av at man stod overfor en personlighet av dimensjoner uti intelligens, innsikt, pågangsmot og vilje, og fremfor alt en

mysenpatriot, for hvem Mysens trivsel og fremgang var likestilt med hans egen. At han elsket enhver arbeidsom og driftig mysenboer som seg selv, var ingen i den ringeste tvil om, og at man satte pris på hans milde og faderlige regime, gav man også tidlig og oftere uttrykk for. Således forsømte vi aldri, når vi på 17. mai gikk i tog, å svinge innom Hamils residens og bringe ham vår hyllest. Og var det valg, behøvde man aldri å bekymre seg over Hamils skjebne. Hans valg var på forhånd sikkert, hvilken liste han så stod på. For han fikk stemmer fra alle hold, det var mannen man gav sin stemme, ikke fortrinnsvis partipolitikken.

Nå ble han vel hovmodig da, og utilnærmelig? Nå, selvfølelse, myndighet og verdighet manglet han ikke, det er så. Men det var ham medfødt og ikke ervervet. Han var den han var, Hamil, den sentrale skikkelse i nybyggerbyens økonomiske og sosiale liv, en formuende mann å ty til i et knipetak, den selvskrevne fører i felles bestrebelse, og den storslagne hjelper når man stod foran tilsynelatende uløselige oppgaver – som for eksempel med kirken. Hva hele byen ikke turde våge seg på, det greide han alene for egne midler. Men han gjorde mer. Han skjenket sin by et stort jordareal foran kirken til torg og park. Jeg vet ikke hva denne plassen heter nå, men derimot hva den bør hete: Hamils plass.

Hamil var en av de første jeg hilste på da jeg kom til Mysen. Ikke fordi han søkte meg, eller jeg ham, men fordi det traff seg slik. Et par dager etter at jeg var arrivert, var jeg en tripp nede på stasjonen for å ordne med noe, ifølge med min kollega, Johan

Olsen. På stasjonen stod nettopp da et godstog, og noen jernbanefolk var i ferd med å koble til et par fullastede trelastvogner som kom inn fra et sidespor. En noe undersetsig middelaldrende arbeidsmann lot til å ha noe med disse vognene å gjøre, for han snakket til jernbanefolkene og leverte en av dem et papir. Så var han innom stasjonsmesteren og ordnet med noe, og kom så forbi Olsen og meg. Olsen vekslet noen ord med ham og nyttet anledningen, ganske en passant å presentere den nye læreren. Han ønsket meg velkommen til Mysen, og jeg takket for det. Mer ble det ikke til, for mannen lot til å ha det travelt. Men jeg merket meg skikkelsen og drakten. På benene hadde han noe uformelig noe, jeg tror helst det var et slags trebunner, eller kanskje det var veritable tresko, og ellers var han iført en arbeidsbukse av meget solid stoff, og en islender. Om han var barhodet eller hadde en skinnlue med klaffer på hodet, skal jeg ikke kunne si. At han var varmt kledd, er utvilsomt, men noen staskledning var det så visst ikke.

Da toget satte seg i bevegelse hoppet han på og forsvant inne hos konduktøren. Da han ikke gikk av igjen så lenge jeg kunne se toget, spurte jeg Olsen hva dette var for en mann, og hva han hadde med toget å bestille. «Jo, det er sjølve mysenkongen det», sa han, «han Hamil». «Så», sa jeg, «hva driver han med da?» «Ja, det er nesten mer enn jeg vet og kan si. Han er for det første brukseier, da. Det er han som har det sagbruket du ser der borte, og så driver han et gårdsbruk ved siden av. Han eier flere hus på Mysen og bygger stadig vekk nye, for bortleie og for salg.

Men mest driver han ute i bygdene med kjøp og salg av gårder, og fremfor alt tømmerhandel og skogsdrift. Han driver alene, og han driver i kompaniskap. Grovt med penger skal han ha tjent, og hvor mange han er god for, er det ingen som vet.» «Men hva ville han på toget?» «Jo, det var hans trelastvogn som ble koblet til, og så reiser han selv med til Sannesund eller Fredrikstad og ordner med leveransen.» «Men i den habitten?» «Han er ikke så nøye på det, han Hamil. Han drar av sted i sin arbeidsdrakt enten det så er til Kristiania eller til småbyene. Og noe prestisjetap synes det ikke at han lir ved det. For han er en ansett politiker både på hjemstedet og i fylket.»

Det var mitt første møte med mysenkongen, og jeg brakte snart i erfaring at karakteristikken passet. Han hadde til stadighet mange jern i ilden, og hans vurderingsevne lot til å være like sikker som hans tiltaksevne var omfattende.

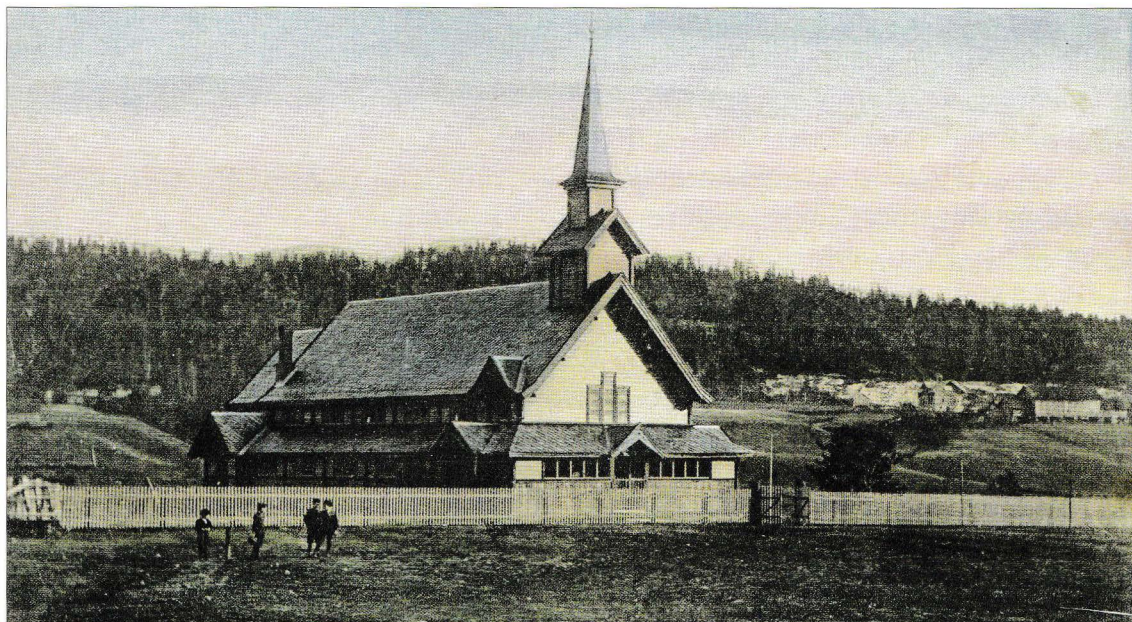
En tid senere traff jeg ham i slakteributikken, hvor han forbauset meg med et merkelig innkjøp. Det var like innpå en av de store høytider, muligens var det jul. Hele disken lå full av kjøttpakker, større eller mindre, på ett kilogram og oppover til to-tre eller mer. «Skal Hamil holde storgilde siden han kjøper hjem slik en masse kjøtt?» spurte jeg slakteren da Hamil var gått. «Å, nei da», sa slakteren. «Han skal gi det til arbeiderne sine, og til folk som han vet har det trangt.»

En dag begynte noen å grave ut et par tomter straks utenfor skolen, på grunn som hørte Hamil til. De fulgtes av murere, tømmermenn og andre som hadde med husbygging å gjøre. All slags byggetilfang kom til etter hvert, og om

ikke lenge stod to pene eneboliger der, fikse og ferdige, med rommelige tomter, med stakittgjerde omkring, og ellers i full orden. Boktrykker Alfons Hansen flyttet inn i den ene og maler Amundsen i den andre. «Hva kan vel leien være her da?» spurte jeg maleren. «Nei, jeg skal ikke betale noen leie. Huset er mitt det», sa han. «Ditt? Hadde du penger til det, da?» «Nei, jeg hadde ikke penger, men likevel har jeg nå skjøte på det.» «Ja, men hvorledes har nå det gått til?» «Jo, det er Hamil som har ordnet det hele, både for meg og for boktrykkeren. Det er ikke første gang han gjør noe slikt, han.» Det var altså vante saker, så det var ingen andre enn nykommeren som la merke til slikt mere.

På boktrykkerens eiendom var der foruten hovedbygning, også reist et rommelig og lyst verkstedlokale for trykkeriet, og mot gaten var der ordnet med en liten butikk for papirhandel. Stedet hadde behov for et trykkeri, og Alfons Hansen hadde vanskelig for å få seg et velskikket trykkerilokale. Det så og skjønte Hamil, og så ordnet han likeså godt det hele.

Noe lignende var det med maleren. Hamil kjente ham som en flink og ordentlig mann. Men også han trengte både familiebolig og verksted. Hamil kjente igjen sitt ansvar, og skaffet ham begge deler. Også for ham ble det den mest ideelle ordningen han kunne ønske seg, og Hamil led sikkert ikke noe tap på håndsrekningen. For når det gjaldt maleren, så kom det til at han hadde en ualminnelig dyktig kone. Hun var dansk av fødsel, og Amundsen hadde kapret henne i den tid han på håndverkssvennenes vis var på vandring for å se seg om i verden og fullende

Mysen kirke innviet i 1903 Postkort utlånt av Jul Aage Krosby

sin utdannelse. Og det var ikke noen dårlig fangst han her gjorde. Hun var en småbrukers datter, og var vel inne i både hagestell og stell av husdyr. Den store tomten var en herlighet hun forstod å utnytte. Den ble nyttet til siste kvadratmeter, til grønnsaker, blomster, bærbusker og frukttrær. Gris ble anskaffet, likeså høns og kaniner. Alt slo til under hennes kyndige hender. Det brakte familien både kontanter og et verdifullt tilskudd av matvarer. Hennes make har jeg aldri ellers truffet på. Det var likefrem utrolig hva hun var i stand til å trylle frem av et lite jordstykke. Hun kunne da heller ikke få fulltaket og rost nok den gilde mannen som hadde lagt så vel til rette for henne.

Men så skjedde det noe som forbausert flere enn meg. Noen karer var begynt å grave ut en stor tomt bortpå jordet bak Fogedgården, og snart ryktededes det at det var oppførelsen av den så etterlengtede kirke som var tatt til. Det var Hamil som stod bak, ble det

sagt. Som formann i byggekomitéen? Nei, han var hele byggekomitéen. Han ville bygge kirken for egen regning og med begravelseplass og alt, for å forære den til kongeriket sitt. Noe så gledelig, noe så uhørt! Og plassen foran skulle være torv og park. Høyaktuelle behov, med en løsning som et østerlandsk eventyr. Nei, maken til han Hamil, det fantes nå ikke!

Men kunne han make det – ble det ikke for meget selv for ham? Nok var han velstående, men allikevel! Bare han ikke tok for meget på seg – og røk på det! Det måtte ikke skje, det hadde ikke byen råd til. Spenningen var virkelig stor, og vokste ettersom bygget skred frem og ble større og vakrere enn noen hadde håpet og tenkt.

Men alt gikk etter plan og beregning, og snart stod det vakre kirkehuset ferdig til innvielse og bruk. Spør om det var glede på innvielsesdagen! Det skulle undre meg om det ikke er den største dag som Mysen har opplevd. Man

visste bare ikke hvorledes man best skulle vise sin taknemlighet for den storslagne gave. Men så kom biskop Bang på kongens vegne til hjelp, og den store dag endte i fest og glede over den ganske by. Den enestående velgjører og byens borgere var forent som aldri før.

Da jeg sommeren 1951 i anledning «jubileet» oppholdt meg på Mysen en tid, måtte jeg selvsagt hilse på flest mulig av fordums venner og kjente. Men jeg traff dessverre ingen av dem i byens gater, og få er dessverre ennå i live. Men jeg var klar over hvor de var å treffe – rundt Mysen kirke. Der lå de grav ved grav, de fleste av mine venner fra tiden ved århundreskiftet – Mysenbyens grunnleggere. Det var et uforglemmelig møte, en stor stund. «Hva du er, har jeg vært, og hva jeg er, skal du bli». Dette, og så alle minnene strømmet inn på meg så de nesten overvældet meg. Jeg var der lenge, men kunne likevel ikke annet enn å gjenta besøket en dag senere. Det var ikke bare møtet med venner, som etter endt livsgjerning i den nyreiste by var gått hen til den store hvile, som virket dragende. Det var også møtet med byen av i dag, den

Anton Hamil Mysen ble utnevnt til Ridder av St. Olav Orden. Maleriet av August Eiebakke henger i kommunestyresalen på Heggin Foto: Eva Tvetter.

nålevende generasjon, vennenes sønner og døtre, som jeg hadde hatt mange av under mitt kateter i noen år. Også det virket sterkt på meg. «Hedre din far og din mor!» er det gamle og alltid aktuelle bud. Her forelå beviset for at det var fulgt, synlig for enhver: En velordnet gravplass, vakre gravmonumenter og

Mysen kommunes «far»

Mysen, Anton Hamil (1861–1939), eldste sønn av Ole Hansen M. må sies å være Mysen kommunes far. Han ble innvalgt i Eidsberg herresstyre i 1899, samme året som stedet Mysen ble egen brann- og bygningskommune

Han ble den første ordfører i bygningskommunen. Fra 1911 ble han også valgt som ordfører i Eidsberg

Han ble videre ordfører på Mysen da kommunene ble delt 1. juli 1920, og da han gikk av i 1937, 76 år gammel, hadde han altså vært ordfører i Eidsberg og Mysen i 26 år. Han ledet sitt siste møte den 20. mai 1937.

Fra Hans Wålers «Mysenleksikon»

et overveldende blomsterflor, som vitnet om at ætlingenes følelser var både sterke og varige. En sjelden vakker gravlund, en pryd for byen og til ære for den nålevende slekt.

Her, like ved inngangen til kirkens sakristi, fant jeg Hamils smukke og egenartede gravmæle. I livet var han

blant byens borgere en foregangsmann og en fører. Også i døden var han i teten, vendt mot Gud og evigheten.

Historien om Hamil er gjengitt direkte etter Thomas Vatnes manuskript fra 1953. Dette manuskriptet pluss mye mer, kan du lese i et særtrykk kalt «Mysens historie 1901–1907.»